

Spionage för fred och frihet

I en nyligen i Schweiz utkommen bok avslöjas för första gången något av den aktivitet, som bedrevs under andra världskriget av den numera nästan legendariska Byrå Ha. Denna leddes av majoren Hans Hausamann.

Överstelöjtnant Nils Palmstierna, som läst boken, frågar vilken drivkraften var till denna framgångsrika verksamhet, som åtminstone i början skedde i opposition mot den officiella politiken. Han finner den i den schweiziska viljan att sätta "Hårt mot Hårt" och att driva en aktiv neutralitetspolitik, manifesterad främst hos general Guisan och hos dennes närmaste medarbetare. I Sverige, säger han, kom en liknande vilja till öppet uttryck först då den värsta faran var över.

Det fanns många likheter mellan de två neutrala staterna Schweiz och Sverige under andra världskriget. Båda lyckades genom en kombination av eftergifter gentemot Tyskland och upprustning av en försummad krigsmakt hålla sig utanför kriget så länge att Tyskland blev så försvagat, att det inte längre var i stånd att angripa. Båda var under kriget för sin försörjning till stor del beroende av Tyskland, utan vars medgivande knappast någon import kunde ske, och båda var under stor del av krigstiden helt inringade av Tyskland eller av tyska krigsmakten besatt område.

Det militära läget i Schweiz var dock än svårare än Sveriges. Efter segern i väster och Italiens inträde i kriget 1940 stod tyska eller italienska trupper vid landets alla gränser. Tyskarna utnyttjade också detta till att vid flera tillfällen förstärka sina diplomatiska påtryckningar genom truppförflyttningar mot schweiziska gränsen.

Transiteringsfrågan

Schweiz hade liksom Sverige sitt transiteringsproblem. I Schweiz gällde det inte så mycket transitering av tysk trupp utan av material och förnödenheter mellan Tyskland och Italien. Särskilt efter de allierades invasioner i Italien och södra Frankrike var Tyskland nästan helt beroende av de schweiziska järnvägarna för att kunna underhålla sina förband i Italien. Månatligen sände Tyskland förutom en miljon ton kol, 35 000 ton stål, 5 000 ton järn, 5 000

ton andra råvaror samt stora mängder vapen, ammunition och olja. Detta förhållande utnyttjade emellertid överbefälhavaren, general Henri Guisan. Han beslöt nämligen att samla försvaret till det inre av Schweiz — redutten — och att förbereda de stora Gotthard- och Simplontunnlarna till förstöring. Han lät också tyskarna veta, att dessa tunnlar skulle sprängas vid minsta tecken till tyskt anfall. Härigenom vändes det tyska behovet till fördel för Schweiz, ty tyskarna kunde inte ta risken att få sina förbindelser till Italien genom Schweiz avbrutna.

Tyska påtryckningar och schweizisk motståndsvilja

De tyska metoder som brukades mot Schweiz överensstämde helt med vad vi känner från vårt eget land. I första hand riktades anklagelserna mot pressen, som sades inta en onöjlig hållning genom att den tog ställning mot nazismen. De tyska anklagelserna stöddes av bland andra schweiziske ministern i Berlin, vars uppfattning i denna fråga var som ett eko av den svenska Berlinlegationens. Förbundsregeringen och en del av den allmänna opinionen ansåg, att pressen bar ansvaret för Tysklands hotande hållning. Att denna mening delades av de omkring 200 000 tyskar som bodde i landet — en farlig femte kolonn, av vilka omkring 25 000 var organiserade nazister — är uppenbart. Från militär sida avvisades försöken att kväva det fria ordet i en skrivelse den 10 april

1940, ur vilken några ord kan vara värda att citera i dag: "Vi måste försvara inte bara våra geografiska gränser utan också våra demokratiska grundsatser. Det första är försvarets uppgift, det andra är pressens".

Det tyska anfallet mot Danmark och Norge och den följande segern mot Frankrike bringade Schweiz under allt starkare tyskt tryck. Anpassningar och missmodiga fick allt mera inflytande liksom de tyska och italienska minoriteterna. General Guisan utfärdade redan den 10 april order, att varje meddelande om eftergift mot några främmande krav var falskt och att motstånd skulle bjudas till det yttersta i varje läge. Denna order skärptes ytterligare dagen före det tyska anfallet i väster. Alla förbjöds att ge sig och ingen fick ge order att lägga ned vapnen. Men trots detta spred sig defeatism, sedan förbundsrepubliken Pilet-Golaz och medlemmar av förbundsregeringen givit uttryck för uppfattningen, att det nu var nödvändigt att anpassa sig efter det segrande Tyskland.

I Sverige utgavs motsvarande klara signaler om motstånd till varje pris inte förrän 1943, då faran praktiskt taget redan var över.

Officerssammansvärjningen

I juni 1940 meddelades plötsligt, att fyra officerare arresterats, misstänkta för sammansvärjning i avsikt att störta regeringen. Dessa fyra var ledare för en grupp på omkring 40 huvudsakligen ge-

neralstabsofficerare, som förpliktat sig att var och en på sin ort ansvara för att eld öppnades om Schweiz angreps och order om motstånd uteblev. De skulle även övervaka officerare som misstänktes för defaitism eller tyskvänlighet och hindra att dessa inställde motståndet. De arresterade sattes inom kort på fri fot sedan de ådömts kortare arreststraff. En av motståndsgruppens ledare var kaptenen Hans Hausamann, skapare av och chef för "byrå Ha".

Hausamann och den schweiziska underrättelsetjänsten

Hausamann var en framstående industriman, som redan under 1920-talet hade ägnat sina krafter åt försvarets stärkande, då i skarp opposition till socialdemokraterna. Han hade tagit verksam del i arbetet på den nya härordning med utökad utbildningstid, som antogs efter folkomröstning i februari 1935 — ett år före 1936 års försvarsordning i vårt land. Senare knöt han under resor i Europa förbindelser inte minst inom de kretsar i Tyskland som stod i opposition till Hitler. I sin egenskap av presschef i schweiziska officersförbundet kunde han skaffa värdefulla militära informationer och bygga ut ett nät av förtroendemän, som var beredda att i händelse av krig lämna vidare upplysningar. Dessa personer, som givetvis inte kunde betalas utan som åtog sig arbetet av övertygelse, försågs i god tid före krigsutbrottet med radio. På egen bekostnad upprättade Hausamann med

de schweiziska myndigheternas goda minne en central i Teufen, nära St Gallen.

Den officiella schweiziska underrättelse- och säkerhetsorganisationen ingick som en sektion i generalstaben. Som i de flesta andra demokratiska stater hade den före kriget behandlats ytterst styvmoderligt och hade att bedriva sin verksamhet inom en ekonomisk ram på omkring 20 000 francs per år och med en personal, som sammanlagt uppgick till 6 personer. Därför skedde redan före kriget ett nära samarbete mellan denna officiella underrättelsetjänst och "byrå Ha". Vid krigsutbrottet kvarblev denna i Teufen, underställdes generalstaben men arbetade som förut självständigt och på Hausamanns ansvar.

I en i år utkommen bok av *Alphons Matt, Zwischen allen Fronten. Der Zweite Weltkrieg aus der sicht des Burros Ha.* (Verlag Huber, Frauenfeld und Stuttgart, 1969) har förlåten lyfts för Hausamanns och byrå Ha:s verksamhet, som nu framlagts för offentligheten. Inget försök skall här göras att redogöra för byråns normala verksamhet, som naturligtvis inte nämnvärt skiljer sig från andra underrättelseorganisationers. Det må vara nog att nämna, att den kunde ge exakta informationer om tidpunkterna för Tysklands anfall mot Polen, Skandinavien och i väster 1940. Likaså följdes den tyska uppmarschen i öster fram till anfallet mot Sovjetunionen den 22 juni 1941.

De in extenso återgivna lägesöversikterna och bedömningarna är av största intresse att läsa. Av dessa framgår hur realistiskt Hausmann bedömde styrkeförhållandena. Han överskattade heller inte de stora tyska begynnelseframgångarna utan ansåg att de överlägsna ryska reserverna i det långa loppet skulle fälla utslaget. Vidare må nämnas, att byrå Ha liksom generalstabens underrättelsesektion även ägnade sig åt säkerhetstjänsten i samverkan med polisen och bidrog till att 383 schweizare, 142 tyskar och 40 andra utlänningar kunde dömas för högförräderi eller spionage för axelmakternas räkning.

Neutralitet och underrättelsetjänst

Åtskilliga reflexioner kan knytas till det sätt varpå underrättelsetjänsten utnyttjades i Schweiz. Efter Tysklands seger i väster stod det klart för den schweiziska ledningen, att en slutseger för Hitler skulle innebära ett slut på både neutralitet och oberoende för Schweiz. Det som hotade landets självständighet var en tysk seger. Därför, menade general Guisan och med honom de av motståndsvilja besjälade medlemmarna av regeringen, måste Schweiz göra allt in till gränsen för krig för att medverka till Tysklands nederlag. Det var nödvändigt att se verkligheten i ögonen och inse, att neutralitet är ett led i landets utrikespolitik och inte en etisk eller moralisk fråga. Man måste sluta tro att neutralitet är någon slags högre livsform, som automatiskt ställer den neu-

trale på ett högre plan än andra och skyddar honom från allt ont. Vad det här gällde var att bevara landets oberoende, utan vilket ingen neutralitet finnes, och detta gjorde man bäst genom att bidra till att det största hotet avlägsnades. Med andra ord, Schweiz skulle begagna sin neutrala ställning för att bli en bas i kampen mot Hitler. Detta innebar att ge de allierade — England, USA och det fria Frankrike och Sovjetunionen — all möjlig hjälp.

Vilken hjälp kunde då ges?

Militärt måste Schweiz begränsa sig till att upprusta så snabbt som möjligt och till att försvara redutten. Men på underrättelsesidan kunde man hjälpa, och här kunde Hausmann och byrå Ha användas. Dess friare ställning kom i detta sammanhang väl till pass, ty om något gick på tok, kunde både överbefälhavaren och förbundsregeringen lättare ta avstånd från vad som skett, än om den officiella underrättelsesektionen varit inblandad. Förutom att underrättelser om Tyskland vidarebefordrades till de allierade, samarbetade Hausmann med Allen Dulles, som i slutet av 1941 kommit till Schweiz som representant för USA:s underrättelsetjänst. Han förmedlade kontakt mellan Dulles och representanter för olika tyska motståndsgupper. Både Dulles och Hausmann liksom general Guisan var emellertid av den uppfattningen, att motståndsrörelsen inte skulle lyckas störta Hitler och nazismen, förrän Tyskland avgörande besegrats på slagfältet, en

åsikt som Dulles med skärpa företrädde i Washington och som torde ha bidragit till USA:s och Englands obenägenhet att stödja eller ge några löften till den tyska motståndsrörelsen.

Det viktigaste bidrag till den allierade segern som Schweiz lämnade var i form av stöd åt en tysk, som före kriget kom till Schweiz som flykting från Tyskland. Hans namn var Rudolf Rössler, en av andra världskrigets ännu inte helt lösta gåtor, men den vid sidan av Sorge, som verkade i Japan, sannolikt mest betydelsefulla spionen, känd under täcknamnet Lucy. Han hade förbindelser, som nådde ända in i de innersta kretsarna kring Hitler och i det tyska högkvarteret. Dessa fungerade snabbt och säkert under hela kriget, ja, Rössler hade vid flera tillfällen kännedom om fattade beslut och utgivna order, innan berörda tyska förband ännu delgivit dessa. Vilka hans källor var, vet man inte. Kanske tog han hemligheten härom med sig i graven, när han dog 1958, kanske finns uppgifterna fortfarande i byrå Ha:s arkiv.

Rössler bedrev uppenbarligen olovlig underrättelseverksamhet i Schweiz för rysk räkning. Han samarbetade med ungraren Alexander Rado, som med radio vidarebefordrade Lucys underrättelser till Moskva. Hausamann höll emellertid sin skyddande hand över honom och han tilläts ostörd fortsätta sin verksamhet. När tyska agenter till slut spårade honom, sattes han i skyddshäkte så att han kunde överleva kriget.

Neutralitet och självständighet

De länder som utom Schweiz i Europa kunde bevara sin neutralitet, Spanien, Portugal, Turkiet och Sverige, låg utanför stormcentrum. Tyskland kunde under framgångens tid från dessa stater få nästan allt det önskade. Hitler ansåg, att han hade mer att vinna från dessa stater som neutrala än som underkuvade områden. Kort före sin död sade han till Bormann, att det varit bättre, om Mussolini förblivit neutral. Då hade Tyskland kunnat utnyttja Italien mycket mer. Men för Schweiz var läget ett annat. Redan från krigets början var dess strategiska läge betydelsefullt, och efter hand blev det självständiga Schweiz ett allt större problem för Tyskland. I "Fästningen Europa" behärskade Schweiz förbindelserna mellan axelmakterna.

Den schweiziska ledningen förstod detta och insåg också, att en passiv neutralitetspolitik inte var nog för att trygga landets frihet. Ett politiskt beslut måste fattas: vilket var viktigast, den formella neutraliteten eller landets självständighet. Också på detta område manifesterades en schweizisk vilja till självständighet och ett mod att taga risker. Dessa både begrepp sammanföll inte längre helt. Den fasta beslutsamheten att försvara landet mot varje angrepp bevarade dess självständighet. Denna starka försvarsvilja uttrycktes klart och otvetydigt, redan då Schweiz var militärt svagt.